

OTTO RANK ÉS „A DOLOG”*

Robert Kramer

„A szexuális élmény túlságosan korlátozott jelentést kapott”, mondta egyszer Otto Rank Anaïs Ninnek. „A pszichoanalízisben még mindig láthatók ennek következményei, abban a téves elképzelésben, hogy mivel a szexualitás biológiailag alapvető, ezért vezető szerepet is kell játszania” (Nin, 1966, 292.).

Túlságosan *korlátozott* jelentés? Rank tréfált? Ha valamiről, a pszichoanalízisről elmondható, hogy túlságosan tág értelmet adott a szexualitásnak. Freud kezdettől végig ismételte, hogy az emberi jelenségek – minden érzés, szeretet, gondolat, akarat – oka, ha rejtetten is, a nemi készítés. „A szexuális élmények különleges jelentősége” mint a lelki élet oki meghatározója, amint Freud leszögezte, „minden kétséget kizáróan megállapítható” (1906a, 273.). A szexualitás a freudi pszichoanalízis *non plus ultrája*, az egész vállalkozás sarokköve, a *Kernkomplex*, amely minden új generációt újra megigéz. Semmi sem magyarázza jobban Freud mai vonzerejét, mint radikális ragaszkodása a szexualitás vezető szerepéhez. Amikor az emberi lényeket „a végsőig” analizálják, André Green szerint (1996, 873), aki Freud tanítása lényegének visszatérését várja, akkor a szexualitás szolgál végső magyarázatként. A szexualitás a szó szoros értelmében mindennek oka. Biológiai alap. „A szexualitás területe” – írja Green – „[Freudnál] kiterjed az emberiség teljes tapasztalatára, bármikor és bárhol is történjék” (875.). Semmi sincs a szexualitás „előtt” vagy „fölött”, érvel Green (872.). Freud analitikus beszélgetései elején gyakran viccelődve tudtára adta pácienseinek, hogy már tud róluk valamit – nevezetesen azt, hogy van anyjuk és apjuk. Green, mint egy apa, aki lehordja hálátlan gyermekeit, emlékeztet minket, hogy a szex az élet „magja” (874.), a *Kern*: „Ha bármelyikünk lélegzik és él, ez szerencsére vagy sajnálatosan, egy ősjelenet következménye, más szóval, hogy egészen világosak legyünk, egy szerencsés vagy sajnálatos nemi kapcsolaté két eltérő nemű szülő között, akár tetszik, akár nem” (880.).

* Eredetileg megjelent: Todd Dufresne (szerk.) (1997): *Freud in Analysis: Essays in Honor of Paul Roazen*. New Jersey: Jason Aronson. 221–247.

Otto Rank soha nem tagadta, hogy a szexualitás biológiailag alapvető. De tudta, hogy minden érzelmi tapasztalat – érzés, szeretet, gondolat, akarat – szexualitássá redukálása Freud egyik legnagyobb tévedése volt, és „folytonos zavar forrása lett, amit tanítványai hosszú időre állandósítottak” (Karush, 1989, 76.). Noha senki nem figyelte rá, Rank mutatott rá először erre a zavarra az 1920-as évek végén. Freudnál, írja Rank *Will Therapy* című művében „az érzelmi élet a szexuális szférából alakul ki, ennél fogva nála a szexualizáció valójában emocionalizációt jelent” (1929–1931, 165.). Erre gondolhatott tehát Rank, amikor azt mondta Ninnek, hogy „a szexuális élmény túlságosan korlátozott jelentést kapott”? Talán. Ennek ellenére meg fogom mutatni, hogy Rank a tőle megszokott rejtélyességgel a szexualitás tiltó, idegen, elbeszélhetetlen, pusztá szavakkal megragadhatatlan képére is utalt, amely először homályosan, üvegen át jelentkezett a leginkább megvádolt és félreértett pszichoanalitikus szövegben, a *Das Trauma der Geburt* (A születés traumája) című könyvében (1924). Jobban mondvá arra az elképzelésre, hogy amikor emberi lények érzéseit, gondolatait és tetteit a magig, a szexuális mélységekig – „a vég-sőkig” (Green, 1996, 873.) – analizálják, a „vég” szerencsére vagy sajnálatosan, akár tetszik, akár nem, nem érhető el soha.

A rejtély megmarad

Freuddal ellentétben, aki különleges írói adottságaiért Goethe-díjat kapott, Rank nem volt az írás mestere. „Egyszerűséget szeretnék” – vallotta meg Jessie Taftnak. „Minden egyébvel már rendelkezem” (1958, 183.). Rank írásai sokáig megzavarták az őt félreértő Freud-követőket, akik abszurd módon azt állították, hogy Rank „száműzte a tudattalant” (Rudnytsky, 1991, 68.) *Will Therapy* (1929–1931), *Art and Artist* (1932a) és *Beyond Psychology* (1941) című műveiből. Az utóbbi évtizedben azonban sor került Rank posztfreudiánus munkájának alaposabb értékelésére (Lieberman, 1985, Menaker, 1982, 1996). Ma sokan tekintik Rankot a modern pszichoterápia három fő irányzata, a humanisztikus (Kramer, 1995), az egzisztenciális (Schneider és May, 1995) és a tárgykapcsolati (Kramer, 1996) megközelítés legjelentősebb előfutárának. Rank újrafelfedezése 1973-ban, a Pulitzer-díjas Ernest Becker *The Denial of Death* című művével indult meg, aki Rank posztfreudiánus írásait egyesítette Kierkegaard egzisztencializmusával. „Nem pusztán azért dicsérhetjük [Rank] munkáját, mert élelátása gyakran fantasztikus, felülmúlhatatlan – írja Becker –, de a meglátások ajándéknak, a szükséges felülinek is tűnhetnek” (1973, xii.). Becker mindenki másnál többre értékeli Paul Roazen úttörő tudományos munkáját, amiért megismertette vele Rank kiforrott gondolatait, amelyeket a pszichoanalízis olyan jelentős történetírói utasítottak el, mint Jones (1953). Paul Roazen (1975) volt az első tudós, aki *Freud and His Followers* című könyvének Rankról szóló nagyszerű fejezetében megmutatta, milyen közel álltak Freudhoz Rank és felesége, Tola, egy kiváló analitikus (Roazen, 1990). „Rankhoz hasonlóan – írja Becker a *The Denial of Death*-ben – Roazen is

értette, hogy a pszichoanalitikus mozgalom egésze Freud megkülönböztetett *causa-sui* projektje, heroizmusához, sérülékenységének és emberi korlátainak meghaladásához szükséges személyes eszköze volt” (1973, 109.).

Nem túlzás azt állítani, hogy a pszichoanalízis dolga vagy ügye [*die Sache, the cause*]¹ teljességgel mindent jelentett Freudnak, fontosabb volt számára, mint saját anyja vagy apja. „Csak az ügyért teszek mindent, amely, ismétlem, alapvetően a sajátom”, mondta Freud Ferenczinek. „Teljesen önzőn járok el” (Brabant et al., 1993, 33.). „Gúnyos nevetés vagy halhatatlanság vagy mindkettő” (243.): az utókor döntése lesz, jósolta meg Freud hátborzongató pontossággal. „Mint Roazen rámutat – teszi hozzá Becker –, Freud olyan messzire repült természetes családjától, hogy nem meglepő, ha elmerül az önteremtés fantáziáiban: »Freud [írja Roazen] újra meg újra visszatér az apa nélkül nevelkedés«” (1973, 110.), Rank egzisztenciális fogalmával a *causa-sui* fantáziájához.

Nehezen megfogható azonban Rank képe a szexualitásról, amely jóval messzebb ment „az ok” felfedésénél, mint Freud halhatatlanság-projektje. „Az árnyak szeretője számára semmi nem vész el” – mondja Nin, egykori terapeutájára és szeretőjére, Otto Rankra utalva. „A rejtély megmarad” (Nin, 1966, 291.). Mindazonáltal annak nyomai, amit Havelock Ellis Rank „tisztánlátó” víziójának nevez (1923, 111.), mindenütt megtalálhatók írásaiban a sorok között, pontosabban magukban a szavakban, melyekkel hiábavalóan, életének legnagyobb szeretetével és nemezisével támogatja Sigmund Freudot. Freud jobbkezeként eltöltött két évtizedéről mondta egyszer: „A legmélyebben voltam mind közül” (Taft, 1958, xvi.). Milyen mélységig vizsgálhatta Rank a freudi *Unbewusstét* – a félelmetes, ismeretlen és megismerhetetlen tudattalant? *Álomfejtése* mottójaként Freud Vergiliust idézi: „*Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo*”: „Hogyha nem lágyul a menny: Acherónt verem én fel!”² (1900a, 7.). Mit látott pontosan Rank, amikor alászállt Acherón mitikus folyójának ijesztő óceáni régióiba, egy föld alatti örvénybe, amely, amint Vergilius figyelmeztet, egyenesen a Hádészba, a tengeri szakadékba vezet, amely a halál torkolata? És miért nem sikerült végül a tisztánlátó Ranknak megfelelő szavakat találnia víziójára? „Van egy Rank előtti vízió – írta Anaïs Nin, aki tudta, miről van szó, – és van egy Rank utáni perspektíva” (1966, 290.).

A csíraplazmából eredő születési trauma

Az 1923 májusában Freudnak ajánlott születésnap ajándék, *A születés traumája*³ a végső határig vitte a pszichoanalízist – és még egy lépéssel tovább, „*ad absurdum*”,

¹ A *die Sache* német szó jelentése: „tárgy”, „dolog”, „ügy”; *die Ursache* (szó szerint „Ur-Sache”, „ősdolog”) jelentése pedig „ok”. Az angol *the cause* (latin *causa*) jelentése: „ok”, „ügy”. [*A szerk.*]

² Vergilius: *Aeneis*. Lakatos István fordítása.

³ *The Trauma of Birth* [Das Trauma der Geburt]. Az idézetek oldalszámai az angol nyelvű kiadványra vonatkoznak. [*A szerk.*]

amint azt Rank amerikai előadásaiban elismerte (223.). A *Traumában*, írja Rank, „a tudattalannak az intellektuális felfogóképesség számára hozzáférhetetlen voltát” hangsúlyozta (223.). De mi pontosan ez a megismerhetetlen tudattalan? Ödipális? Preödipális? A *Traumában* Rank e sötét kontinensnek semmilyen részét nem térképezi fel. „Azt szeretném, ha úgy figyelnének – hívja fel az Amerikai Pszichiátriai Társaság tagjait egy 1924-es előadásban a *Hamlet* egy nevezetes sorát körülírva –, mintha egy utazó élményeit hallgatnák egy még felfedezetlen országról” (78.).

A *Trauma* nem klinikusoknak íródott; mélyen filozófiai esszé, melyet, mint azt Rank egy csoport bécsi analitikusnak elmondta, egy naplóból merített, „aforisztikus formában. Darabról darabra állt össze, mint egy mozaik” (3.). A „Filozófiai elmélkedés” című homályos fejezetben Rank számba veszi az ókori görög filozófusok műveit, melyek egyike sem tudta „figyelmen kívül hagyni a *Becoming* alapvető problémáját, a dolgok eredetének kérdését” (Rank, 1924, 172.). Thalész, azzal a feltevéssel, hogy a víz minden élet eredete és anyaméhe, írja Rank, fellebbentette a fátylat az őselfojtásról: neki volt először „egy homályos elgondolása az Ember egyéni eredetéről az anyában” (168.). Anaximandrosz egy lépéssel továbbment, és azt mondta, hogy nem az anya minden dolgok eredete, hanem inkább a határtalan, a Mindenség: „Ahonnan a dolgok erednek, szükségszerűen oda kell visszatérniük és ott kell elpusztulniuk. Mivel vezekelniük kell és kárpótolniuk egymást az igazságtalanságokért az idő rendjében” (169.). Valóban, állítja Rank, az emberi lénynek – bármi is legyen eredete – egyáltalán nem kellene léteznie! „Ami a legjobb – idézi Rank Nietzschét a *Trauma* epigráfiájában –, az meglehetősen elérhetetlen a számunkra: nem megszületni, nem létezni, Semminek lenni [*nicht geboren zu sein, nicht zu sein, Nichts zu sein*]. De a következő legjobb dolog – korán meghalni” (169.). Rank olvasatában Schopenhauer legmélyebb meglátása az, mely szerint születésünkért először az étellel, másodsor pedig a halállal bűnhődünk. Az élet kölcsön a „fölkötöttől” [*das Jenseits*]” (60.), a halál pedig a visszatérítés. Ahol az volt, sugallja Rank, oda térek vissza.

„Platón közelíti meg leginkább a végső biológiai tudást – írja Rank –, amikor összhangban az orpheuszi-dionüszoszi vallással azt mondja: »Erősz az a *Fájdalom*, amivel a *Démon*, aki saját titokzatos bűne nyomán vettetett a létbe, visszaköveteli tiszta és eredendő Létezése elveszett Paradicsomát«” (1924, 173., Rank kiemelése). Platón nyomán a vallásos misztikusok „Istent a saját belső létezésükben, Tudásukban kezdték keresni, de a cél ugyanaz maradt: az *unio mystica*, [vagyis] az eggyé válás a Mindenséggel [*das Einswerden mit dem All*]” (176.), összhang a kozmosszal. Kant a transzcendens Mindenséget az „önmagában-való-dolognak” nevezte; Schopenhauer humanizálta, lehozta a földre mint a bűn által irányított „akaratot”, Nietzsche „a hatalom utáni egoisztikus vágyként” értékelte újra, míg végül a pszichoanalízis racionálisan fogta fel mint „önismeretet” (178.) – a libidó fejlődési vonalának ismeretét, vagyis magának az anyatermészetnek a szexuális vágyát.

„Amikor [a *Traumát*] írtam, magam sem értettem” – mondta Rank egy barátjának 1933-ban. „A könyv annak az elképzelésnek a nagyszabású víziója, hogy a vi-

lágot a szeparáció irányítja” (Lieberman, 1979, 18.), nemcsak az anyától vagy „első tárgyaktól”, a jelentős személyek mentális reprezentációitól való szeparáció elképzeléséé. „És amikor Freud [a *Hemmung, Symptom und Angst* (Gátlás, tünet és szorongás) című művében] elfogadta a szeparáció gondolatát, nem tudta, valójában mit fogad el, mivel ő *csak* az egyéni anyafixáció fogalmaiban gondolkodott” (18.). *Csak* az anya? A születési trauma az *univerzumtól* való szeparációt vonja maga után? A szeparáció, írta Rank Ninnek, olyan erő, amely „a kozmikus életet irányítja” (Lieberman, 1985, 351.). Lehetne több a születési trauma, mint fiziológiai – sőt pszichológiai – szeparáció az anyától? Ha igen, mi? Mi van kozmikus értelemben az anya fölött? A tárgykapcsolatok fölött?

Abban az időben, amikor a *Traumát* írta, Rank homályosan tudatában volt annak, hogy gondolatai az elgondolhatatlan határán vannak, hogy „aszimptotikusan megközelítette” (Rank, 1924, 7.) az emberi értelem végső, abszurd határát, „a csíraplazmából eredő születési traumát” (188.). A születési traumát, amely végső soron a sejtek egyetlen rétegének magjában lévő üreges bemélyedésből ered, amit a biológusok ma blasztocisztának – a kialakuló csíraplazma legelső embrionális magjának – neveznek (Nilsson és Hamberger, 1990). Rank szerint ez a rejtélyes trauma (*trauma*: görögül seb) megelőzi a méhen belüli állapotot csakúgy, mint a kilenc hónappal későbbi szorongáskeltő áthaladást a szülőcsatornán. Kierkegaard (1843), akinek írásait Rank kamaszként tanulmányozta, feltette talán a létező legabszurdabb kérdést: „Ki vagyok? Hogyan kerültem ebbe a világba, miért nem kérdeztek meg előbb? (...) S ha már ez elkerülhetetlen, akkor hol van a vezető, akinél panaszt tehetnék? Ha szabad egy megjegyzést: van ennek egyáltalán vezetője? Hova forduljak hát panaszommal? (...) Hogyan eshetett meg az, hogy bűnös lettem? Vagy lehet, hogy nem vagyok az? Miért neveznek akkor bűnösnek minden nyelven?” [1993, 81–82.]

A föld minden új jövevénye

Rank tudta, Freud jobban érdeklődött *der Kern unsere Wesens*, „a létezésünk magja” körüli homályos kérdések iránt, mint azt számos őt félreértő analitikus örököse valaha is felismerte. *A halálöszön és az életöszönök* című munkájában például Freud elmondja a *fort/da* játék történetét, melyet unokája játszik: az „eltűnés és visszatérés” fantáziáját ([1920g] 1991, 23.). Noha ragaszkodott anyjához, a tizenyolc hónapos Ernst nem sírt, amikor egyedül maradt. Elővett egy tekerics spárgát, átdobta a bölcső fölött egy hangos és hosszú „o–o–o–o” hanggal, amit anyja és Freud *fort*nak [(el)-nek] hallottak. A spárgával megállítva a tekerics *da* (itt) hangot gügyögött. Ernst fáradhatatlanul ismételte a játékot, és amikor anyja 1920-ban meghalt, „most, hogy tényleg »el« volt, a gyermek a bánat semmi jelét nem mutatta” (uo., 113, 3.).

Ernst passzívból aktívba váltott ezzel a játékkal? Ösztönös lemondást mímelt? Tudatos szubjektummá – a pszichoanalitikus kutatás szubjektumává vált? A kis

Ernst bölcsőjének belső része el volt függönyözve, mint a méh. A tekercsnek a (köldök)zsinórral való megállításában vajon nem saját születését játszotta újra Ernst? Nem a méh belsejéhez csatlakozó köldökszínort húzta? Az anya létezésének felismerése helyett („van anya!”), a *da* szó Jacques Lacan szerint azt jelenti, „van én!”, míg az anyán belül a *fort*, a hiány van, ahol a szétválás a „nem-én” és az „én” között még nem történt meg. „Nem lehet *fort da* nélkül”, írja Lacan, „és azt is mondhatjuk, *Dasein* nélkül” (1981, 239.). Pontosabban „a *Dasein da*-ja egyaránt a *das Sein* és *le sein fort*-ja” [*sein*: franciául mell]. Más szavakkal, a gyerek csak akkor születhet meg, amikor az anya visszavonja a mellét. Mark Taylor szerint „minden »kezdet« egy katasztrofális hasadás” (1987, 88.). A *Traumában* Rank azt írja, hogy a tudattalan biológiai eredetének felkutatásához legalább olyan messzire kell visszamenni, mint a méhen belüli létezés ideje – „a föld minden új jövevényének” *fons et origója*, ahogyan Freud 1920-ban a *Három értekezés a szexualitás elméletéről* egyik lábjegyzetében céloz rá.

Egy évvel korábban, *A kísérteties* (Das Unheimliche) című tanulmányában, melyet nagy részben Rank *Der Doppelgänger* (A hasonmás) című esszéje (1914) inspirált, Freud boldogan ír arról az óceáni érzésről, amelyet mindig megtagadott: „Gyakran esik meg, hogy neurotikus férfiak azt magyarázzák, hogy a női nemi szerv számukra kísérteties. Ez a kísérteties (*unheimlich*) hely azonban az embergyermek számára az ősi otthonának (*Heim*) bejárata, azé, ahol egyszer és legelőször mindenki lakott. »A szerelem honvágy« (*Liebe ist Heimweh*), szól a viccelődő mondás. Ha pedig az álmodozó személy álmában egy helyről vagy egy tájról azt gondolja: »Ez a számomra már ismert, ott már voltam egyszer«, úgy értelmezéskor azt anyai genitáléval, vagy az anyaméhkel helyettesíthetjük. A kísérteties tehát ebben az esetben is az egykor otthonos, régről ismert. Az »*un*« prefixum azonban e szó esetében az elfojtás kifejezőeszköze.” [Freud (1919h) 1998, 76–77.]

A *Traumában* Rank folytatta Freudnak a tudattalan „köldökére” irányuló beható kutatását, amelyről tudta, hogy az *unheimlich* pontnál elakadt, mint azt Freud az *Álomfejtésben* kétszer is beismerte: „Minden álomban van legalább egy olyan pont, amelynél az már beláthatatlan – egy köldök, vagyis az ismeretlennel való érintkezési pont”. Majd később, a nevezetes hetedik fejezetben a különös „elfojtásjelző” – az „*un*” előljáró – visszatér: „A legjobban megfejtett álomban is gyakran felderítetlenül kell hagynunk valamilyen részletet, mert elemzés közben észrevesszük, hogy ott az álomgondolatok oly gombolyagának kezdőszálára bukkantunk, amely kibogozhatatlan, de az álomgondolathoz sem szolgáltat további adatot. Ez az álom köldöke; az a hely, ahol az anyag a meg-nem-ismerttel érintkezik.” [Freud, (1900a) 1993, 366.]

De hogy lehet az, hogy a méh köldökének kutatása „semmit” nem ad hozzá a pszichoanalízishez? A szexualitásnak nincs köze a pszichoanalízishez? (Green, 1996) „A semmi természetesen nem tárhatja fel saját magát. Felfedése elrejtés, leleplezése elleplezés” (Taylor, 1987, 157.). „O”, az abszolút tudás; Wilfred Bion nevezte így egyszer a *Kísérteties*t – egyszerre utalva a számtani nullára és az ábécé be-

tűjére. Paradox módon, még ha megpillantható is a „tárgy előtti világegyetem” (Nacht és Viderman, 1960), a homorú üreg az „O”-ban, ez elgondolhatatlan – „nem megsejtett tudás” (Bollas, 1987). A szexuális élmény és a születés közötti viszony természetesen az egység. De vajon a viszony okozatiságot is jelent-e? Oka-e a létezésnek a szexualitás? A szexuális fogalma fogalom előtti: gondolat, szavak, beszéd, nyelv előtti. Ödipusz előtti. Preödipusz előtti. A fogalom sötétségbe burkolt alany, felejthetetlen, mert soha nem tapasztalt, Winnicott szavai szerint „ösi szenvedés” (1989, 90.). Ez a tárgy előtti világ továbbmegy, és minden más valósággal ellentétben nincs kapcsolata a realitással. Egy „üzemzavar már lezajlott”, írja Winnicott (90., a szerző kiemelése), de nem idézhető fel, mivel „még nem történt meg, mivel a beteg nem volt ott ehhez a történéshez” (92.). Winnicott szerint még semmi nem vált külön mint „nem-én”, tehát nincs „én” sem, amely különállóként érezhetne. A világra születés „inkább a LÉTEZÉSről [vagyis a *Dasein*ről], mint a szexualitásról szól” (Winnicott, 1986, 35., a szerző kiemelése).

Ahogy Freud egy alkalommal Fliessnek viccesen mondta: „*Pour faire une omelette il faut casser des oeufs*”⁴ (Freud, [1905e]1993, 52., Masson, 1985, 365.). Ahhoz, hogy *homelette*-et, kis embert – Hamletet például – készítsünk, fel kell törnünk egy tojást. Ez a törés az „östörés” (Bálint, 1994), a „titokzatos bűn” (Rank, 1924, 169.), amelybe a föld minden új jövevénye a születéssel „belevettett”? De pontosan mi a belevetés? Mi a belevető? A koncepció⁵ a nagy O-ra, az orgazmikus tűzre redukálható? „Nagy a kísértés, hogy azt mondjuk, hogy a nemi aktus vált »kreatívva« a tűz nemzedékével való összehasonlítás révén, és nem a tűz nemzedékének volt szüksége szexualizálódásra” – elmélkedett Rank az *Art and Artist*ban (1932a, 174.). Lacan a női szexualitásról szóló egyik szemináriumában megjegyzi, hogy valami redukálhatatlan dolog – amiről nem tudunk semmit – „túllép” az orgazmikus tűz erején. A *jouissance* nem fordítható le, mindig marad egy megmagyarázhatatlan része: „Vannak férfiak, akik (...) úgy érzékelik, hogy kell lennie egy *jouissance*-nak, amely „túllép” valamin. Ez az, amit rejtélynek nevezünk. (...) A múlt század végén, Freud idejében arra történt kísérlet, hogy a rejtélyest a baszás kérdéseire redukálják. Ha jól megnézzük, ez nem erről szól. Nem lehet-e, hogy a *jouissance*, amiről nincs élményünk és tudásunk, helyez bennünket a létezés ösvényére? [ex-sistere: latinul továbbmenni].” (Lacan, 1983, 147.)

Lacan szerint az emberi lények „egyáltalán nem találkoznak ezzel a pólussal, melyet nagy O-nak neveztünk” (1993, 270.). A *A születés traumája* című munkájában Otto Rank, aki a hős születésének mítoszáról írt esszét, semmit nem beszél a végzetes őstraumáról, Bion „O”-jának lényegéről: a feneketlen úrról a blasztociszta magjában, a csíraplazma üreges *Kemjéről*. Rank és Lacan tudta, a pszichoanalízis beszélő kúrája hallgat, amikor az emberi élet létrejöttét kezdené analizálni. „(...)

⁴ Ha omlettet akarunk csinálni, először fel kell törni a tojást. (*A szerk.*)

⁵ A latin *conceptio* (angol, francia *conception*) szó egyszerre jelent fogalmat, elképzelést, fogantatást és fogamzást. (*A szerk.*)

szívesen elfeledkezünk arról, hogy valójában minden véletlen a mi életünkben, kezdve az ondósejt és a petesejt találkozásától, melyből keletkeztünk (...)” – emlékeztet Leonardo-esszéjében Freud ([1910c]1982, 324.). Félbillió az egyhez valószínűséggel megszületik a hős, a bolygó új jövevénye, rejtélyes idegen egy nedves vidéken, minden emberi lény első otthonában [*Heim*] a magzatburokban (Nilsson és Hamberger, 1990). „Amikor valaki először pillantja meg a tengert, szeli át az óceánt, úgy érzi magát, mint egy hős, aki valószínűtlen jelentőségű tettet vitt véghez” – írja Freud lelkesen Romain Rolland-nak, saját óceáni visszatéréséről az Akropoliszra (1936a, 247.).

Mi hát az „Anyá”? Elemi gondozói szerepén túl, melyet Lacannal ellentétben Rank (1996) teljes mértékben méltányolt, az „Anyá”, Mark Taylor szerint a név a kimondhatatlanra, arra, ami nem elbeszélhető: „Az »Anyá« a megnevezhetetlen »neve«. Pontosabban, az örökké ősi anya redukálhatatlanul »megnevezés előtti«” (Taylor, 1987, 163.). D. H. Lawrence könyve, *A tudattalan fantáziája* szerint, amelyet Rank (a Jessie Taftnak mondottak szerint) talán a legjobban csodált: „Mindenfajta hit első dolga, hogy tudatlanságát deklarálja. Nem tudom, honnan jöttem – azt sem, hova távozom. Nem tudom az élet eredetét, sem a halál célját. Nem tudom, hogyan lettek a szülők sejtjei, amelyek biológiai gyökerei annak az énnak, aki vagyok. Legkevésbé sem tudom, mi volt az a két szülői sejt. A kémiai elemzés csak komédia, apám és anyám pedig csak közvetítők voltak. És mégis, azt kell mondanom, mivel tudnom kell erről a két sejtéről, boldog vagyok, hogy tudok róluk.” [Lawrence, 1922, 15.]

Mit tud a kémia vagy ennek megfelelője, a pszichoanalízis e két sejt bármelyikéről, az *áttétel* (Übertragung) közvetítőiről, a sejtek üreges gömb formájú egyetlen rétegének, a blasztocisztának, annak csírasejtnak az „átviteléről”, amely nem kevésbé titokzatos, mint állítólagos „oka” – a két szülő csírasejtjének párosodása? Ez az ismeretlen „ok”, véli Lacan, egy „Elveszett Ok” (1977, 324.). Két szem kozmikus hulladék, vagy pontosabban, két halmaz egy végtelen számú kozmikus ismeretlenből egyesíti magjait és beleolvad a semmibe. Mint a Főnix, aki hamvaiból születik újra, az ember, megfoghatatlanul, kilenc hónap múltán bukkan elő a blasztociszta hasadékából. A szexualitás a létezés oka? Miután megállapította egy jelenség létezését, Freud tudósította Romain Rolland-t, hogy „a következő kérdés természetesen az okot illeti” (1936, 242.). De mit értünk pontosan ok alatt? Lacan szerint „az ok egy »lyuk« (*trou*), hasadék (*fente*) vagy űr (*gap*), amelynek »jellemzője egy végérvényes pont minden tudás nélkül«” (Taylor, 1987, 110.). A pszichoanalízis mottója – „a kauzális gondolkodás mottója”, tréfált Lacan – a „*cause toujours*”, amelyet Lacan [angol] fordítója így ültetett át: „always a cause” [mindig van ok], vagy másképpen, a pszichoanalízis alapszabályának megfelelően: „keep talking” [mindig beszélj] (1977, 40., 107.). „Egy irat tudatja velem, hogy megszülettem” – jegyzi meg Lacan az Apa Nevét és az Anya Nevét feltüntető dokumentumról. „Én azonban visszautasítom ezt a bizonyítványt” (viii.). Ugyanakkor Lacan tőle szokatlan alázattal beismeri, hogy nem a saját tulajdona: „Nem va-

gyok saját magam oka” (1981, 13.), mondja, kétségbe vonva Freud *causa-sui* projektjét. „Az alkotó olyasvalaki, aki nálam jelentősebb. A tudattalanom (...) fölöttem (Clark, 1988, 35.).

Wo es war, soll ich werden, mondta Freud az óceáni tudattalan fölött álló maszkulin ego győzelmét hirdetve. Ahol az ösztön-én volt, oda az ének kell kerülnie. „Olyan kulturális munka ez, amelyet méltán hasonlíthatunk a Zuyder-tó lecsapolásához” (Freud, [1933a]1977, 167.), mely az Északi-tenger egy keskeny öble Hollandiában: „Ahol rejtőzés/csend volt, feltárulkozás/beszéd lesz. Minden fátylat föl kell lebbenteni, minden függőnyt fölemelni, minden szoknyát fölhajtani, mindent lemezteleníteni. Csakis így lehetséges úrrá lenni a szörnyűségesen, szabályozni a csodálatost, beolvasztani a különbözőt, homogenizálni a heterogént, racionalizálni az irracionálist, megfékezni a szélsőséget és eltörölni a maradékot. (...) De mi van a sorok között, elmondatlanul? Mi marad értelmezetlenül, mert értelmezhetetlen, áttétel nélkül, mert nem áttehető? (...) Mi van akkor, ha a fátylak újabb fátylakat »fednek fel«, a függönyök újabb függönyöket? Mi van, ha nem minden vagy mindenki lecsupaszítható? Ha bizonyos titkokat *nem lehet* elmondani? Ha bizonyos folyamatok egyszerűsíthetetlenül rejtélyesek? (...) Ha, amint már kezdjük gyanítani, »az igazság egy nő«?” [Taylor, 1987, 339–340.]

Rank még *A születés traumája* című művében is amellett érvelt, hogy a tudattalan hozzáférhetetlen minden intellektuális felfogókészség, azaz minden pszichoanalitikus bepillantás számára. A tudattalan legjobb közelítése, aszimptotikusan, mondta Rank, „az embrió kapcsolata az anyaméhhez [*Vérhältnis des Embryo zum Mutterleih*]” (1924, 195.). Minden, ami „szűk értelemben véve” szexuális, az a tudatelőtteszhez [*Vorbewußten*]” tartozik, nem a tudattalanhoz, amely örökké ismeretlen és megismerhetetlen marad, állítja Rank (195.). Amit a pszichoanalízis, Nietzsche-től [magyar fordításban Kosztolányitól] kölcsönözve a szót „ősvalaminek [*Es*]” nevez, az „semleges nemű [*Geschlechtlich neutrale*]” (195.). Rank szerint a tudattalan túl van a pszichoanalízisen. A nemiségen. Még a csíraplazmán is. A tudattalan valamin „túli”, „az »önmagában-való-dolog«, az egyetlen transzcendentális, tehát átláthatatlan realitás”, mondja Rank (178.). Lacan kifejezésével, „a valódi valamin »túli«” (Taylor, 1987, 92.). A tudattalan nem az elme fekete doboza, melynek tartalma analízissel kibontható és újracsomagolható, hanem végtelen múlt, amely tér és idő hidegségébe, váratlan érkezésünk előttre nyúlik vissza, és egy szintén végtelen jeges mélység, amely halálunk után dereng (Kramer, 1995). „Hogy mi teremti a Létezést és a létezőket, az a misszionárius aktusban nem tárul föl egészen (Taylor, 1987, 45.).

A felejtésből, *Nichts*ből emelkedünk ki a fogantatáskor, és a felejtésbe, *Nichts*be térünk vissza a halállal, megmagyarázhatatlanul. „Hallottam egy gyermekről – írja Freud –, aki becsapottnak érezte magát, és sivalkodni kezdett, mert arra a kérdésre, hogy honnan jön a tojás, azt a választ kapta: a tyúkból, arra a további kérdésre pedig: honnan jön a tyúk, azt a felvilágosítást kapta: a tojásból. És ez mégsem volt játék a szavakkal, mert az igazat mondták a gyermeknek” (Freud, [1914d]1993, 109.). „Az igazat” mondták? Minden igazság elmondható? Mi van akkor, ha az

„igazság”, amint Nietzsche elmélkedett rajta, „egy nő”? „Mi van akkor, ha nem minden és mindenki lecsupaszítható? Ha bizonyos titkokat *nem lehet* elmondani? Ha bizonyos belső folyamatok egyszerűsíthetetlenül rejtélyesek?” (Taylor, 1987, 340.) Rank, miközben nem vitatja a biológia vagy a nemi különbségek „igaz” voltát, a biológiai alap alá pillant, hogy magának a *Dasein*nek az ontologikus, pontosabban *preontologikus* rejtélyével szembesüljön: a félelmetes, eltörölhetetlen különbséggel lét és nemlét között (Kramer, 1995). Ez a különbség nem redukálható semmi másra, még a nemek különbségére sem. „A tudattalan hasadéka – Lacan szerint – *preontologikusnak* mondható” (29., a szerző kiemelése). A különbségnek eme hasadéka felől gondolkodni, tudottnak gondolni a nem sejtettet, Heidegger szerint annyit jelent, mint a különbségről *különbségként* gondolkodni: „A lét [*Dasein*] mint különbség” (Taylor, 1987, 43.).

Mi az, ami nem létező a természetben a kultúrán kívül? Van olyan idő – ha „időnek” nevezhető –, amikor egy emberi lény nem létező vagy létezés előtti? Hogyan alkalmazható itt, egy idő előtti időben a *van* szó (egy kopula)? Honnan jön minden vendégek legfurcsábbika – az emberi szubjektum? – kérdezi Nietzsche (Taylor, 1987, 36.). Az olyan írók felderíthetetlen nyelve, mint Heidegger vagy Lacan, azt sugallja, hogy a nyelv kudarcot vall, amikor a *preontologikus* kérdéssel szembesül: Mihez hasonlítható a nemlét? A méhen belüli tapasztalathoz? Aligha. A méhen belüli tapasztalat nem különbözik eléggé a méhen kívülitől, noha térben és időben közelebb lehet a létezés előtti pillanathoz. Mi a helyzet a létezés utáni pillanattal – a halállal? De a halál csak az „után” egy másik elnevezése. A halál épp annyira megismerhetetlen, elgondolhatatlan, mint az „előtti”. Még Bion „O”-ja is túlságosan *heimlich*, a maga anyaméhyszerű – sírszerű – kerekdedségében, túlságosan betűrendszerű, számszerű, ismerős ahhoz, hogy a nemlét – vagy a Lét – jelentését sugalmazza, ha a nemlét egyáltalán sugalmazható. Talán csak a legnagyobb nyelv művészek, az olyan erőteljes költők, mint Lacan képesek sugalmazni „Azt” – akármi is „legyen” *das Es*. Az áttétel „megnyitásával”, írja Lacan, „létre kell hoznunk a Másik képét, nagy O-val, amely a beszéd felvonultatásának helye” (1977, 264.). Lehetséges, hogy ez a Másik nem más, mint az az idegenség, amit Rudolf Otto (1923) *The Idea of the Holy* című művében a *mysterium tremendum*nak, az „egészen Más”-nak, *ganze Andere*-nek nevez?

Otto Rank mindig a legegyszerűbb értelemben határozta meg a kultúrát: az emberi lényeknek ahhoz a felismeréshez való viszonyulásaként, hogy a csiraplazma tartozékai. A természet számára, jegyezte meg Rank a *Beyond Psychology* című munkában, „a teljes egyén – férfi vagy nő – semmi más, csak egy nemi sejt. Az embernek az a szükséglete, hogy *megkülönböztesse* magát mint individuumot (...) tisztán biológiai funkciójától, létrehozta azt a hasadást a természet és öközötte, amitől szenved, de ami ugyanakkor képessé tette az emberi kultúra megvalósítására (1941, 227., kiemelés tőlem, R. K.). A születés talán „természetes” esemény. De a művészeti alkotáshoz hasonlóan, a személyiségnek a testi anyagból történő megalakítása is természet fölötti, nem természetes, talán antiszexuális aktus. Mint Lacan,

Rank is megtagadta az apákat és anyákat, akik tulajdonjogot követeltek fiaikon és lányaikon. Lacannal ellentétben azonban Rank dicsőítette a személyiséget annak minden fájdalmával, bűnével, szorongásával együtt. Rank nem akarta kiönteni a fürdővízzel együtt a gyereket, vagyis a szülői tulajdonjogokkal együtt a személyiséget. Terápiájának célja, mondta Rank, az „éneflődés” (1929, 20.). A *fejlődés* szó eredete a latin *devolvere*, melynek jelentése kibontani, megmutatni, teljesebb képet adni, láthatóvá tenni, ami láthatatlan – mint a fénykép előívása a kémiai oldatból. Az emberi szelf akarati aktus, fájdalmas törés, nagy cezúra, alapvető elszakadás az anyagtól és az *Anyától*. Az emberi szelf művészeti alkotás, nem természeti mű, nem csírsejt. Természet fölötti – a természeten „fölül” vagy azon „túl”. „A valódi én vagy szelf a maga erejével, az akarattal, kimaradt a pszichoanalízisből” (Rank, 1929–1931, 113.). A nyelv jelentős szűkében van a sajátosan emberi összetevő megragadásának, véli Rank: „Ez a nyelvi képtelenség arra, hogy verbálisan kifejezzük az irracionálist, voltaképpen csak a legmélyebb emberi problémát tükrözi, két világ ütközését, amelyben az ember megpróbál egyidejűleg élni, a természetes és az ember-alkotta világét. (...) Ennélfogva valójában mindenhez *kétfajta szóra* van szükségünk, hogy elkülönítsük a természetes és az »Ersatz«-dolgot, melyet ember alkotott.” [Rank, 1940, 13., kiemelés tőlem, R. K.]

Freud műve, a *A halálöszton és az életösztonök* (Jenseits des Lustprinzips) „egy »Túl a kauzális elven«-né válhatott volna – írja Rank a *Psychology of the Soul*-ban –, ha Freud nem keres menedéket egy átfogóbb kauzalitásban, melyet mint »ismétlési kényszert« ír le” (1930b, 187.). Rank szemében Planck és Einstein kvantumfizikai kísérletei döntő csapást mértek a „kauzalitás törvényére”. Ezen kívül, folytatja Rank, Bohr komplementaritás-elmélete és Heisenberg bizonytalansági elve azt sugallja, hogy az emberi lény egyszerűen „fölötte áll a törvényszerűségeknek, és nem fogható fel vagy magyarázható meg teljesen sem a természet-, sem a társadalomtudomány kauzalitása (175.), sem pedig a pszichoanalízis „oka” segítségével. „A kauzalitás törvényének szigorú formuláját tekintve – idézi Rank Heisenberget –, amely szerint, ha ismerjük a jelent, kiszámolhatjuk a jövőt, a *tétel*, és nem a következtetés hamis. Alapjában véve nem ismerhetjük a *jelent* annak minden döntési szakaszában.” (174., kiemelés tőlem, R. K.). Egy 1930-as, a Bécsi Pszichoanalitikus Egyesület előtt tartott beszédében azonban Freud megvádolta Rank *Psychology and the Soul* című művét, mert arra használta „a relativitáselméletet, a kvantumelméletet és a határozatlansági elvet, hogy kételyét fejezze ki a fizikai kauzalitással kapcsolatban, hogy végül ne maradjon más, mint a lélek és a szabad akarat. De hiszen [az ok] nem lehet illúzió”, dörögte Freud, egy jelenlévő analitikus szerint „erős érzelmi hangsúllyal” zárva kivételes nyilvános támadását Rank ellen (Sterba, 1982, 116–117.).

A létezés tudatossága

Egy korábbi, 1926-os előadásban „A szorongás problémájá”-ról, amely Freud *Gátlás, tünet és szorongás* című könyvének kritikája volt, mely már maga is válasz volt *A születés traumájára*, Rank már arra a következtetésre jutott, hogy „a neurózis valódi kóroktani tényezője abban a tényben áll, hogy van pszichikus életünk [*daß wir ein Seelenleben haben*]” (Rank, 1996, 124.). Ez Rank szerint a létezés maga okozta *Angst*: „Ez egyszerűen szorongás az énben és az én miatt” (124.). Később ezt „realitás-problémának” nevezte el, amely a *Will Therapy*ban írottak szerint „nem más, mint a jelennek, más szóval a *létezés tudatosságának* problémája. Az ettől való megszabadulás tendenciája”, ettől a *hosszan tartó rossz érzéstől*, különbözőségünkötől, „talán a legerősebb pszichikus erő az egyénben” (Rank, 1929–1931, 41., kiemelés tőlem, R. K.).

Egy 1938-as, az *Encyclopédie Française*-nek írott cikkben Lacan a *A születés traumájára* utalva kijelentette, hogy a szorongás együtt születik az étellel” (Clark, 1988, 126.). Az emberi lényeket rejtélyes módon belevetik a világba a születéssel, és kivetik belőle a halállal. Ám nemcsak azt felejтjük el, hogy a halálra születтünk, azt is megdöbбentő mértékben hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy élünk. A *Dasein*ről – magáról a létezés tényéről – való tudatosságunk sokkal mélyebb elfojtást szenvedett, mint a konfliktusos ödipális szexuális kívánságok vagy a preödipális veszteség elfojtása az énejlődésben. Kétségtelen, hogy Rank egyaránt elismerte az ödipális és preödipális büntudatot, de megjegyezte, hogy ez többlet-büntudat: egy már meglévő egzisztenciális eladósodást tetéz meg. „Nem vagyunk sajátmagunk tulajdona” – mondja Rank megkérdőjelezve ezzel a fiak és lányok nárcizmusát, akik tulajdonjogokat követelnek maguknak, „nem számít, büntudatunk vallásos jelleggel Isten felé, társas jelleggel az apa felé vagy biológiailag az anya felé irányul” (Rank, 1929–1931, 101.). Sem Isten, sem az apa, sem az anya, hanem a *különbség*, a létezés megmagyarázhatatlan tudatossága – a homályos tudat, hogy egy pillanatig élünk ezen a bolygón, amely céltalanul kering a hideg és végtelen galaxisban – legmélyebb fájdalomunk, legmélyebb szorongásunk és legmélyebb büntudatunk forrása (Kramer, 1995).

Rank szerint „a *különbség pusztá ténye*, vagyis saját akaratunknak mint ellentétesnek, eltérőnek a *létezése az önelítélés alapja*, amely kisebbségi érzésként vagy büntudatként manifesztálódik” (1929–1931, 56. kiemelés tőlem, R. K.). Egzisztenciális értelemben tehát a létezés fájdalma „egyszerűen a tudatosság következménye, pontosabban a tudatos akarattal rendelkező egyén éntudatossága” (Rank, 1929, 32.). Rank soha nem kisebbitette a nemek közti anatómiai különbség óriási jelentőségét. Ez a különbség azonban csak a második legfontosabb, amivel a gyermek szembetalálja magát. „Először megjelenik a másoktól való különbözőség észlelése mint az én tudatossá válásának következménye (...), azután e különbség alóbbrendűségként való értelmezése (...), végül ennek a pszichológiai konfliktusnak a biológiai szexuális problémához, a nemi különbséghez kapcsolása” (Rank,

1929–1931, 55.). A nemlét és a lét közti különbség megelőzi és színezi az összes többi különbséget. A létezés jön először (Kramer, 1995).

Rank számára a jelenben élés problémája az, hogyan fedezi fel egy személy *belülről* a bátorságot, hogy „igent mondjon ennek az erőnek, az élet eme belső szükségességének” (Rank, 1929, 54.). A probléma azonos a tudatosság terhének teljes elfogadásával. Ha igazán hagynánk, hogy a tudatosság félelmetes felfoghatatlansága, melyet beleegyezésünk nélkül ránk kényszerítettek, szívünkbe és elménkbe hatoljon, nem válnánk-e dühöngő örültté, rettegve és szorongva? Nem az „örületbe születnénk-e újra”? (Becker, 1973, 66.) Ez a fájdalmas állapot – melyet Edvard Munch XIX. század végi remekműve, *A sikoly*, a szorongás megrázó portréja olyan felejthetetlenül ábrázol – az, amit Rank „neurózisnak” nevez, olyan állapotnak, amely meggyőződése szerint valamilyen mértékben minden éntudatos halandóra hat. Kevesen vannak, talán csak a legnagyobb művészek, filozófusok, tudósok, akik képesek hosszan elviselni a létezés tudatosságának hatalmas terhét. És az éntudatosság – vagyis az éntudat éntudatossága – Rank szerint még rejtélyesebb, mint a tudatosság. Ez a legmélyebb értelme Rank gyakran félreértelmezett állításának is, mely szerint „a pszichológia egésze szükségszerűen a tudatosság pszichológiájává válik” (1929, 25.). Távol állt tőle a tudattalan száműzése, melynek megismerhetetlenségéhez mindvégig ragaszkodott, de utalt a tudatosság zavarba ejtő rejtélyére, melyről még Freud is beismerte, hogy nem tud rá magyarázatot. Michel Foucault szerint a tudatosság „önmagában és önmagán kívül, határainál és fonálában, szövetében egyaránt a sötétség egy elemét, egy látszólag élettelen sűrűséget tár fel, melybe beágyazott, valami nem sejtettet, melyet teljes egészében tartalmaz, és amelyben ugyanakkor megragadható” (Sass, 1992, 329–330.).

Az ósvalami és az én című művében Freud azt írja, hogy „tudatosságunk birtoklása végső soron egyetlen jelzőfényünk a mélylélektan sötétjében” (Freud, [1923b]1991, 18.). Élete vége felé *A pszichoanalízis foglalatában* Freud kijelenti, hogy a pszichoanalízis kiindulópontja „egy semmivel össze nem hasonlítható, minden magyarázatnak és leírásnak ellenálló jelenség: a tudat” (Freud, [1940a]1982, 423.). A létezésnek ez a furcsa, de elemi tulajdonsága, egy élettelen és sötét sűrűség, melyben megragadva vagyunk, önmagában mégsem világosodott meg kellőképpen a pszichoanalízis által – a Freud-követők meglepő tévedése, hogy vakon fenntartották azt a nézetet, miszerint az intellektuális belátás (vagyis a „tudatosság birtoklása”) gyakorlatilag egyenlő a gyógyulással.

Rank úgy látta Freud pszichoanalízis-elméletének kidolgozását, hogy az „a tudatossá válás általános folyamatának csak egy jelentős megmutakozása” a történelem fejlődésében. „Ebben az értelemben nem paradox és nem is becsmérlő úgy felfogni a pszichoanalitikus elméletet, mint a kényszeres neurotikus típus hatalmas tudományos rendszerének kialakítását” (1929–1931, 52.). Noha Freud azt állította, meg tudja gyógyítani a hisztériát, meghagyta a világnak a tudatosság problémáját, melyet sem ő, sem más nem tudott megoldani. A mai neurotikusok, akik már hipertudatosak szorongásukat, büntudatukat és kétségbeesésüket illetően, alapvetően magától a

„tudatosságtól szenvednek, attól, hogy túlságosan tudatában vannak önmaguknak. Még több tudatossággal terhelni őket, ahogyan azt a tisztán analitikus terápia teszi, csak ront az állapotukon. Amire szükségük van, az egy olyan érzelmi élmény, amely eléggé intenzív ahhoz, hogy enyhítse a kízó éntudatosságot” (uo. 52.).

Meglehetősen ironikus, hogy – amint ezt olyan lélekbúvárok, mint Nietzsche, Kafka és Beckett szenvedései mutatják – az emberi lényt, aki túl sokat tud a létezésről, aki hipertudatos a *Dasein* – saját felmérhetetlen biológiai léte – felől, olyannyira felemésztheti az éntudatosság, hogy túlzottan megközelíti a határvonalat élet és halál között, és a létezést magát fogja vallatóra. „Tehát magyaráznia, indokolnia, értelmeznie, racionalizálnia, igazolnia kell minden szándék szerinti cselekedetét, akár pozitív, akár negatív, ahelyett, hogy egyszerűen csak helybenhagyná őket, s ez teszi a *homo sapiens*t gondolkodási szakértővé az élőlények között” (Rank, 1929, 45–46.).

A tudatosság, mondhatjuk Karl Kraust korszerűsítve, az a betegség, melyből a pszichoanalízis nyújt gyógyulást. „Emberek vagyunk – írja Rank –, akiknek létezése a tudatosság, a túlzott önismeret révén korlátozva vagy gátolva van, olyan típus, melyet Shakespeare olyan mesteri pszichológiával ábrázolt a *Hamlet*ben, aki a mi korunkban nyert először teljes elismerést” (1929, 34.). Rank már 1907-ben, *Der Künstler* című epigrammájában idézi Shakespeare *Minden jó, ha a vége jó* című darabját (IV. felvonás, 1. jelenet): „Lehetséges, hogy tudja, kicsoda, és mégis az, aki?”⁶ 1930-ban Rank egyenesen azt állította, hogy ez az epigramma „a pszichoanalízis egész tematikáját magában foglalja” (Rank, 1930a, 3.): az éntudatosság fájdalmas és megoldhatatlan kérdését.

Felismerve, hogy a tudatosságról szóló írásait a freudiánusok mint „anti-intellektuális” műveket (Rudnytsky, 1991, 67.) félreolvashatják, Rank *The Will Therapy* című könyvében azt is hangsúlyozta, hogy „ha egyszer a bizonyos kört vagy mélységet meghaladó tudatosságot destruktívnek neveztem (...), most, bár fenntartom ezt, az intelligenciára nem vonatkoztatom, mert ez éppen az a tényező, mely, ha valakinek sikerül szándékai szolgálatába állítania, eredményesen realizálhatja a tudatosság-többletet” (1929–1931, 177.). Terápiás gyakorlatában tehát Rank megkülönböztette az elfojtásos hisztériást, amit Freud tudatosítással próbált gyógyítani, a mai neurotikustól, aki már túlságosan is tudatos: „A tudatossá válás az egyiknek segítség, míg a másiknak a tudattalanná válás, vagyis az érzelmi élmény segít. Az egyik attól szenved, hogy túl keveset tud, a másik attól, hogy túlságosan is sokat (...), önmagáról, saját pszichés folyamatairól. (...) Az előbbit valósággal, az utóbbit illúziókkal kell táplálnunk, vagyis gyógyítani segítenünk túlságosan teljes és végtelenszerűségét az énnel szemben. A tragédia, hogy sem igazság, sem illúzió nem lehetséges már, mert nem képes elviselni önmagát mint másoktól *különböző* egyént.” [Rank, 1929–1931, 55.]

⁶ Vas István fordítása.

„Manapság alig látni hisztériásokat (...), de annál több kényszerneurotikust, nőket, férfiakat egyaránt, és még ennél is több olyan személyt, aki anélkül, hogy egy klinikai típust képviselne, egyszerűen az *éntudatosságtól*, a túlzottan erős önelemzéstől szenved.” [uo. 53., kiemelés tőlem, R. K.]

Sem az apa, sem a fiú, csak az én

1939 októberében, 55 éves korában New Yorkban Otto Rank hirtelen meghalt, egy hónappal azután, hogy Freud 83 évesen, jom kippurkor, a zsidó bűnbánat napján, orvosi segítséggel öngyilkos lett Londonban. „*Komisch*”, sottogta Rank a halálos ágyán: „furcsa, különös, komikus” (Lieberman, 1985, 389.). Freud, az igazság fáradhatatlan kutatója, minden embert ugyanarra a tudattalan szexuális vágyra, készletésre redukálhatónak tekintett. 1938 augusztusában Freud talán utolsó gondolatait jegyezte le az élet kísérletéről: „A psziché kiterjesztett; semmit [*nichts*] nem tud az ősvalamiról” – az *Esről*. „A misztika az énen kívüli terület, az ősvalami homályos [*dunkle*] önészlelése” – teszi hozzá titokzatosan (Freud, 1941f, 300.). A halál sötét titkával szembesülve az „Ősvalami” ateista kutatója bevallottan misztikussá vált, és felhagyott minden olyan kísérlettel, amely a különböző beolvasztására, a heterogén homogenizálására vagy a fennmaradó eltörlésére irányult. „Ami a világ, az a misztikus” – mondta Wittgenstein (Barrett, 1978, 50.).

Pontosan azért, mivel az „Ősvalami” ismeretlen, ésszel felfoghatatlan, Rank szerint a tudattalan nem más, mint Freud istenfogalma: „Ha valaki nincs felkészülve arra, hogy a tudattalant a pszichoanalízis racionális értelmében, az elfojtott ösztönkésztetés [tartályaként] magyarázza, az csupán a felfoghatatlan, az isteni áltudományos metaforája marad”, írja Rank az *Art and Artist*ban (1932a, xxvi.). Ezért, hogy a pszichoanalízis „olyan ideológiává vált, amely mellett és ellen csak a vallási háborúkhöz hasonlítható lelkesedéssel harcoltak”, jegyzi meg Rank a *Beyond Psychology*ban (272.). Lacan megfogalmazásában, „az ateizmus valódi képlete szerint *Isten a tudattalan*” (Taylor, 1989, 49.; Lacan kiemelése).

„Még mindig túlságosan kevés tiszteletet tanúsítunk a természet iránt” – figyelmeztetett egyszer egy Sigmund Freud nevű istentagadó zsidó – „mely Leonardo homályos, Hamletre emlékeztető szavai szerint »telve van számtalan okkal [*Sachen*], melyek soha nem váltak tapasztalattá«. Mi, emberi lények valamennyien egy-egy kísérletnek felelünk meg a sok közül, melyben a természet okai – *ragioni* – a tapasztalat világában megjelennek” (Freud, [1910c]1982, 324.). „Nekünk le kell köszönnünk, és a Végzet mögött lesben álló Nagy Ismeretlen, ő vagy az, egy napon majd megismétel egy ilyen kísérletet egy másik fajjal is” – mondta egyszer a *Sache* („A dolog”) atyja Lou Andreas-Saloménak (Schur, 1972, 292.). A *Jenseits*, a Túlnani pszichológiájáról, ismerte be Freud a *A halálösztön és az életösztönök* című művében, „semmit sem tudunk. (...) Folyamatosan egy nagy ismeretlen tényezővel [*eine grossen X*] működünk, melyet minden új képletre át kell vinnünk” (Freud, [1920g]1991).

Kétségtelen, hogy Freud kitartása az energia mint a pszichoanalízis tudományos alapzata mellett biológiailag alapvető, amint erre a Freud-követők szeretnek emlékeztetni (Green, 1996), mivel nincs példa olyan személyre – a vallásos mitológiai alakokon kívül –, akit a spermium és a petesejt találkozásától, egy *jouissance*-tól, amely egy újabb csíraplazmát hoz létre, eltérően „okoztak”. „A nárcizmus bevezetése” című írásában Freud összegzi a szexualitás természettudományos jelentését, de szokás szerint egy *unheimlich* fordulattal: „Az egyénnek valóban kettős létezése van: egyszerre öncél, és szem egy olyan láncolatban, amelyet akarata ellen, vagy legalábbis akaratától függetlenül szolgál. Magát a szexualitást is egyik céljának tartja, más szempontból viszont csupán csíraplazmájának tartozéka.” [Freud, (1914c) 1997, 21.]

Egy Másik nézőpont – nagy M-mel? „Ki ez a másik – tűnődik Lacan –, akihez jobban kötődöm, mint saját magamhoz, mert saját identitásomhoz való hozzájárulásom mélyén még mindig ő az, aki megmozgat? (...) Azzal a gondolattal, hogy a tudattalan a Másik diskurzusa, a *túlnanit* akartam jelezni” (Lacan, 1977, 172.), Freud kifejezésével *ein grosse X túlnaniját*.

„A pszichológián túl születtem, és azon túl akarok meghalni” – írta Otto Rank 1939 júniusában, halála előtt négy hónappal – „de elsősorban azon túl akarok élni – és valaha ez volt az utam” (Rank, 1939). A bűnbánó freudiánusokkal ellentétben, akik most „megtértek egy tárgykapcsolati perspektívához” (Rudnytsky, 1991, xi.), Rank soha nem kibébitette a szexualitás *unheimlich* erejét, melyet a fajok reprodukciós kényszerének nevezett. Mindamellett Rank *Beyond Psychology* című művében kitartott amellett, hogy a földre érkezés után az egyén leginkább „sem apa, sem fiú, hanem egyszerűen EN” akar lenni (1941, 124.), csak a saját akaratát szolgálja, senki másét. Röviden, az egyén sem a csíraplazma szolgálja nem akar lenni, sem pedig örökre az apa, vagy mint Freud esetében, az anya belsővé tett *imágó*ihoz vagy mentális reprezentációihoz láncolódni (Kramer, 1996). „A rendeltetés ellen, hogy csak fiú legyen, ami saját egyéniségét rabolja el tőle, a gyerek attól a pillanattól kezdve lázad, hogy a férfi először elfogadta az apaságot” – írja Rank *Modern Education* című könyvében (1932b, 190.). „Ebben az értelemben a pszichoanalízis annyira konzervatív, amennyire forradalminak tűnt; alapítója egy lázadó fiú, aki védelmezi az apai autoritást, egy forradalmár, aki saját lázadó fiú-énjétől való féltelmében az apaszerep biztonságában talált menedéket, amely azonban ideológiailag már szétesett.” [uo. 191–192.]

Szülei, Iokaszté és Laiusz akarata ellenében, a fiúhős Ödipuszt Rank szerint (aki óriási tanulmányban dolgozta fel az incesztustémát), „születése után kitétek, mert apja nem akart örökösöt, de ő saját halhatatlan örököse akart lenni, s ezt a vágyát a mítosz anyjával való incesztusával mutatja meg” (193.). Freud, sugallja Rank, „maga is egy apát képvisel, aki nem akar gyereket, mégis megpróbálja korlátlanul megőrizni magát” (193.), hogy halhatatlanságát biztosítsa. Ugyanakkor „a kompromisszumnak, hogy létrehozza magát mint az anya fia és belőle szülessen újra, természetesen tragikusan el kell buknia. Ez Ödipusz valóságos bűne, nem az,

hogy meggyilkolta apját és elfoglalta helyét anyja mellett” (193.). A *causa-sui* projekt akár az apa, akár a fiú oldalán, bár heroikus lehet, kudarcra ítéltetett. „Ebből a fiúból sem lesz semmi”, fenyítette meg Jacob Freud egy alkalommal fiát, miután az „engedett a természet hívásának”, és szülei hálószobájában maszturbált és vizelt (Freud, 1993, 158.).

A szexuális reprodukció oki ideológiája, vagyis a születés rejtélyére adott természettudományos megoldás „a legkevésbé sem elégíti ki a gyermeket” – mondja Rank a *Modern Education*ben –, „és ha őszinték akarunk lenni, azt is be kell ismerünk, hogy minket magunkat sem, és csak azért tűnik kielégítőnek, mert tudjuk, nincs más válaszunk”.

„Ez talán megmagyarázza, miért látszik a felnőtt ugyanannyira szenvedni a szexuális problémától, mint a gyerek: mert az emberi lét problémájának biológiai megoldása számára sem kielégítő és megfelelő. A vallásos megoldás mindig is és most is kielégítőbb, mivel ez legfőbb tényezőként elismeri az *Ismeretlent*, ahelyett, hogy mindentudást tettetne, amivel nem rendelkezünk.” [1932b, 44.]

A biológiai vagy oki magyarázatok „igazsága”, folytatja Rank, aki nem kevésbé tudományellenes, mint Freud, túlságosan könnyen keveredik össze a valósággal:

„Adhatunk korrekt biológiai választ a gyermek konkrét kérdésére öccse vagy húga érkezésére vonatkozóan, de ezzel nem érintjük meg az élettől való félelmét, ami a kérdés mögött húzódik, és ami nem magyarázható meg kauzálisan, mert az *Ismeretlentől* és *Megismerhetetlentől* való félelemben gyökerezik. (...) Ez az igazság utáni sóvárgás azonban inkább a realitás iránti fanatizmus, mint egy valóságos szemrelem vagy igazság, és ennél fogva röviddel a tudáshiányunkat illető igazság beismerése előtt megáll.” [uo. 46–47.]

Az igazság egyes formáival – a halállal példának okáért – az ember nem élhet együtt. Ödipusz szomorú sorsáról írja a *Beyond Psychology*ban Rank, az első pszichoanalitikus, „aki az emberi létezés talányának megoldását kutatta”: „Ez a régi, hagyományos bölcsesség értelme, hogy az igazság keresőjének meg kell halnia, mert az igazság nem csak az élet racionális felfogása vagy értelmezése, de annak irracionális erőit is magában foglalja – magában kell foglalnia, ha igazság –, melyek lerombolják magának az igazságkeresőnek az eszközeit” (1941, 275–276.). A *Dasein* elfojtásának teljes felfedése annak kockázatát jelenti, hogy a Semmi, *Nichts* szédítő mélységébe, a „létezés traumatikus szakadékába” zuhanunk (Lacan, 1993, 296.) – olyan sorsra jutunk, mely egyenértékű a mitikus Acherón folyóba, egy olyan örvénybe való alászállással, amely Vergilius figyelmeztetése szerint egyenesen a Hádészba, egy rémisztő öbölbe vezet, mely egy tengeri halál köldökét nyitja meg: „Milyen csábító lehet bárkinek, aki a rettegésnek és a dühnek ilyen lappangó lehetőségét hordozza, a totális boldogság visszanyerésének – az óceánnak mint anyaméhnek – a misztikus víziója! És a pszichoanalízis, mely szelektív figyelmetlenséget tanúsít e téma iránt, Freudnak abból az eltökélt szándékából születhetett, hogy ellenáll ennek a csábításnak” (Harrison, 1979, 418–419.). Rank írja olyasvalakiről, aki túlságosan mélyen tekint bele a tudatosság nedves, sötét kontinensébe – vagyis ma-

gának a létezésnek a homályos fonalába és szövetébe, belső régióiba – a *Truth and Reality*-ben: „Nem tud többé a cselekvésen keresztül teljesíteni, mert gondolkodik, mert *túl sokat tud*” (1929, 28., kiemelés tőlem, R. K.).

Egy megmagyarázhatatlan maradvány

Mit mondhatunk végül Rank szexualitásról szőtt furcsa víziójáról? Kétségtelen, mint Lacan is rámutat, hogy ez egy megsejtett ismeretlen, nehezen megfogható és úgyszólván elbeszélhetetlen. Rank víziójának értelmezéséhez senki nem jutott közelebb, mint D. H. Lawrence, aki a *Psychoanalysis and Unconscious* című művében arra jut, hogy az ember egy megmagyarázhatatlan úr a kauzalitásban, egy „különbség”, amely testet ölt az univerzumban, a semmiből: „A gyermek természetében van valami, ami a szülőkében teljesen ismeretlen. Valami, ami nem vezethető le minden létező egyén vagy előző egyének természetéből (...), valami egészen új, eredendő, valami, ami mindig is indokolatlan marad. És ez a valami az egyéniség elemezhetetlen, meghatározhatatlan realitása. Minden magasabb szerveződés megfogadásának pillanatában egy egyéni természet jelenik meg felfoghatatlanul az univerzumban, a semmiből. (...) Nincs megjelölhető ok.” [Lawrence, 1923, 214.]

Még ha a „végsőkig”, a nemi alapkőig elemezzük is az embert, a rejtély, mint Anaïs Nin látta, megmarad. „Egy megmagyarázhatatlan »maradványt« kell elfogadnunk, írja Rank az *Art and Artist*-ben, „de ez a maradvány nem többet és nem kevesebbet foglal magában, mint a művészi kreativitás teljes problémáját” (1932a, 63.).

Lacan szubjektumdekonstrukciójával szemben Rank a kreatív szándékot hangsúlyozza, az erőteljes „késztetést” (Loire) az újdonságra és a különbözősége, az alkotásra, nem csak a reprodukcióra, az emberi személyiség felépítésére: egy élet-hosszig tartó, soha be nem fejezett folyamatra, amely a nemlét, Hamlet szavaival egy „ismeretlen tartomány” [Arany János ford.] ingatag határán egyensúlyoz, kívül az egón, vagy még a tárgyakapcsolatokon is. „Az új, még ismeretlen hős az – mondta Rank Ninnek –, aki képes élni és szeretni *mal du siècle*-ünk ellenére” (1966, 284.), tudatosságunk, büntudatunk és szorongásunk fokozódó terhe ellenére. A föld minden új jövevénye egy váratlan ismerős, örökké adója „egy nagy X”-nek, mely kémiai oldatából emelkedett ki a sehonnanból és a semmiből. A spermium és a petesejt, két kozmikus porszem heves találkozása, egybeolvadása a feminin óceáni nagyságának mélyén, nem elég ahhoz, hogy megmagyarázza az új emberi élet keletkezését, még kevésbé a művészetét (Kramer, 1995). A biológia nem alap. Ha bármelyikünk lélegzik és él, ez valami többnek, sokkal többnek a következménye, mint az ősjelenet. „A valóságos »beyond«” – mondja Lacan – (Taylor, 1987, 92.), és ez a valóságos majdhogynem erővel hozza magával a szubjektumot” (Lacan, 1978, 54.). Ernest Becker szerint szerencsére vagy sajnálatosan, akár tetszik, akár nem, a szexuális élmény túlságosan korlátozott jelentést kapott:

„Nem tudjuk, honnan jöttünk – tudom, azt mondják, „a spermiumból és a petesejtből”. Spermium és petesejt! (...) Ostoba válasz. Egyáltalán nem válasz, pusztán egy csepp leírása egy kauzális folyamatban, amely rejtély. Nem tudjuk, honnan jönnek a csecsemők. Megházasodunk, ülünk a reggelizőasztalnál – ketten vagyunk –, és egy évvel később ott ül valaki más is. És ha őszinték vagyunk magunkhoz, nem tudjuk, honnan jött [az a valaki].” [Becker, 1982, 12.]

Borgos Anna fordítása

IRODALOM

- BÁLINT M. (1994): *Az őstörés*. Budapest: Akadémiai Kiadó–Hermész könyvek.
- BARRETT, W. (1978): *The Illusion of Technique*. New York: Anchor.
- BECKER, E. (1973): *The Denial of Death*. New York: Free Press.
- BECKER, E. (1982): Growing up rugged: Fritz Perls and gestalt therapy. *ReVision* 5 (2): 6–14.
- BOLLAS, C. (1987): *The Shadow of the Object: Psychoanalysis and the Unthought Known*. New York: Columbia University Press.
- BRABANT, E. et al. (szerk.) (1993): *The Correspondence of Sigmund Freud and Sándor Ferenczi, vol. 1, 1908–1914*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- CLARK, M. (1988): *Jacques Lacan: An Annotated Bibliography*, 1. kötet. New York: Garland.
- ELLIS, H. (1923): *The Dance of Life*. Boston: Houghton Mifflin.
- FREUD, S. (1900a [1993]): *Álomfejtés*. Budapest: Helikon Könyvkiadó.
- FREUD, S. (1905e [1993]): Egy hisztéria-analízis töredéke. In: *A Patkányember. Klinikai esettanulmányok. SFM II*. Budapest: Cserépfalvi Kiadó. 17–110.
- FREUD, S. (1905d [1993]): Három értekezés a szexualitás elméletéről. In: *A szexuális élet élet pszichológiája. SFM IV*. Budapest: Cserépfalvi Kiadó. 31–131.
- FREUD, S. (1906a): My views on the part played by sexuality in the aetiology of the neuroses. *Standard Edition* 7: 271–279.
- FREUD, S. (1910c [1982]): Leonardo da Vinci egy gyerekkori emléke. In: *Esszék*. Budapest: Gondolat. 253–324.
- FREUD, S. (1914d [1993]): A pszichoanalitikai mozgalom története. In: *Önéletrajzi írások. SFM I*. Budapest: Cserépfalvi. 65–117.
- FREUD, S. (1914c): A nárcizmus bevezetése. In: *Ösztönök és ösztönsorsok. SFM VI*. Budapest, Filum, 1997, 15–39.
- FREUD, S. (1919h [1998]): A kísérletes. In: Bókay A.–Erős F. (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Budapest: Filum. 65–82.
- FREUD, S. (1920g [1991]): *A halálösztön és az életösztönök*. Budapest: Múzsák Kiadó.
- FREUD, S. (1923b [1991]): *Az ősválami és az én*. Budapest: Hatágú Síp Alapítvány.
- FREUD, S. (1926d): Hemmung, Symptom und Angst. *G. W.*, Bd. 14, S. 111.
- FREUD, S. (1933a [1977]): *A lélekelemzés legújabb eredményei*. Bukarest: Kriterion.
- FREUD, S. (1936a): Eine Erinnerungsstörung auf der Akropolis. *G. W.*, Bd. 16, S. 250. *Standard Edition* 22: 239–248.
- FREUD, S. (1940a [1982]): A pszichoanalízis foglalatja. In: *Esszék*. Budapest: Gondolat.
- FREUD, S. (1941f): Ergebnisse, Ideen, Probleme. *G. W.*, Bd. 17, S. 149.
- GREEN, A. (1996): Has sexuality anything to do with psychoanalysis? In: *International Journal of Psychoanalysis* 76: 871–883.

- HARRISON, I. (1979): On Freud's view of the infant-mother relationship and of the oceanic feeling – some subjective influences. In: *Journal of the American Psychoanalytic Association* 27: 399–421.
- JONES, E. (1953 [1973]): *Sigmund Freud élete és munkássága*. Budapest: Gondolat.
- KARUSH, A. (1989): Instinct and affect. In: *Psychoanalysis: Toward the Second Century*. A. M. Cooper et al. szerk. New Haven, CT: Yale University Press.
- KIERKEGAARD, S. (1993 [1843]): *Az ismétlés*. Budapest: Ictus.
- KRAMER, R. (1995): The birth of client-centered therapy: Carl Rogers, Otto Rank, and „the beyond.” In: *Journal of Humanistic Psychology* 35(4): 54–110.
- KRAMER, R. (1996): Insight and blindness: visions of Rank. O. Rank szerk. In: *A Psychology of Difference: The American Lectures*, 3–47. Princeton NJ: Princeton University Press.
- LACAN J. (1977): *Écrits: A Selection*. A. Sheridan ford. New York: Norton.
- LACAN J. (1981): *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis*. A. Sheridan ford. New York: Norton.
- LACAN J. (1983): *Feminine Sexuality*. J. Mitchell–J. Rose szerk., J. Rose ford. New York: Norton.
- LACAN J. (1989): Science and the truth. B. Fink ford. In: *Newsletter of the Freudian Field*. Spring/Fall: 4–22.
- LACAN J. (1993): *The Seminar of Jacques Lacan, Book III, The Psychosis 1955–1956*. J. Miller szerk, R. Grigg ford. New York: Norton.
- LAWRENCE, D. H. (1922 [1976]): *Fantasia of the Unconscious and Psychoanalysis and the Unconscious*. New York: Penguin.
- LIEBERMAN, E. J. (1979): The Rank-Wilbur correspondence. In: *Journal of the Otto Rank Association* 14: 7–24.
- LIEBERMAN, E. J. (1985): *Acts of Will: The Life and Work of Otto Rank*. New York: Free Press.
- MASSON, J. (szerk.) (1985): *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess 1887–1904*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- MENAKER, E. (1982): *Otto Rank: A Rediscovered Legacy*. New York: Columbia University Press.
- MENAKER, E. (1996): *Separation, Will and Creativity: The Wisdom of Otto Rank*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- NACHT, S.–VIDERMAN, S. (1960): The pre-object universe in the transference situation. In: *International Journal of Psychoanalysis* 41: 385–388.
- NILSSON, L.–HAMBERGER, L. (1990): *A Child is Born*. L. Nilsson fotók, L. Hamberger szöveg, C. James ford. New York: Delacorte Press/Seymour Lawrence.
- NIN, A. (1966): *The Diary of Anaïs Nin, vol. 1: 1931–1934*. New York: Harcourt, Brace and World.
- OTTO, R. (1923 [1950]): *The Idea of the Holy: An Inquiry into the Non-rational Factor in the Idea of the Divine and Its Relation to the Rational*. 2. kiadás, J. Harvey ford. London: Oxford University Press.
- RANK, O. (1907): *Der Künstler*. Vienna and Leipzig: Hugo Heller.
- RANK, O. (1924 [1994]): *The Trauma of Birth*. New York: Dover Books. [*Das Trauma der Geburt*. Wien, 1924.].
- RANK, O. (1929 [1978]): *Truth and Reality: A Life History of the Human Will*, trans. J. Taft. New York: Norton.
- RANK, O. (1929–1931 [1978]): *Will Therapy: An Analysis of the Therapeutic Process in Terms of Relationship*. J. Taft ford. New York: Norton. (*Technik der Psychanalyse II–III*. Leipzig–Wien: Deuticke, 1929–1931.).
- RANK, O. (1930a): Untitled typescript of self-analysis of writings, May 1930. Rank Collection, Rare Book and Manuscript Library, Columbia University.
- RANK, O. (1930b [1950]): *Psychology and the Soul*. W. Turner ford. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. (*Psychologie und Seelenglaube*. Leipzig–Wien: Deuticke, 1931.).
- RANK, O. (1932a [1989]): *Art and Artist: Creative Urge and Personality Development*. C. Atkinson ford. New York: Norton.
- RANK, O. (1932b): *Modern Education*. M. Moxon ford. New York: Knopf.
- RANK, O. (1939): Hand-written note found in Box 14b of Rank Collection, Rare Book and Manuscript Library, Columbia University.

- RANK, O.** (1941): *Beyond Psychology*. New York: Dover Books, 1958.
- RANK, O.** (1996): *A Psychology of Difference: The American Lectures*, ed. R. Kramer. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- ROAZEN, P.** (1975): *Freud and His Followers*. New York: Knopf.
- ROAZEN, P.** (1990): Tola Rank. In: *Journal of the American Academy of Psychoanalysis* 18(2): 247–259.
- RUDNYTSKY, P.** (1991): *The Psychoanalytic Vocation: Rank, Winnicott, and the Legacy of Freud*. New Haven, CT: Yale University Press.
- SASS, L.** (1992): *Madness and Modernism: Insanity in the Light of Modern Art, Literature, and Thought*. New York: Basic Books.
- SCHNEIDER, K.–MAY, R.** (1995): *The Psychology of Existence: An Integrative Clinical Perspective*. New York: McGraw-Hill.
- SCHUR, M.** (1972): *Freud: Living and Dying*. New York: International Universities Press.
- STERBA, R. F.** (1982): *Reminiscences of a Viennese Psychoanalyst*. Detroit: Wayne State University Press.
- TAFT, J.** (1958): *Otto Rank: A Biographical Study Based on Notebooks, Letters, Collected Writings, Therapeutic Achievements and Personal Associations*. New York: Julian.
- TAYLOR, M. C.** (1987): *Altarity*. Chicago: University of Chicago Press.
- TAYLOR, M. C.** (1989): Refusal of the bar. In: *Lacan and the Theological Discourse*, ed. E. Wyschograd et al., 39–52. Albany, NY: State University of New York Press.
- WINNICOTT, D. W.** (1986): *Home is Where We Start From: Essays by a Psychoanalyst*, ed. C. Winnicott et al., New York: Norton.
- WINNICOTT, D. W.** (1989): *Psycho-Analytic Explorations*. Cambridge, MA: Harvard University Press.